

„A TERMÉSZET KÖNYVÉNEK ÚJRANYITÁSA”

tanulmány sorozat a klímasemleges Magyarország
elérésének megalapozásáról

**Béres Tamás
Nobilis Márió
Kodácsy Tamás**

„MEGTESTESÜLÉS ÉS TEREMTÉSVÉDELEM”

A XXI. századi környezeti kihívások keresztény szemmel

Szerkesztői előszó

Magyarország 2020 júniusában a világon hetedikként törvényben rögzítette, hogy 2050-re (újra) eléri a klímasemlegesség állapotát, vagyis a „Ne árts!” parancsát követve csak annyi üveg-házhatású gázt bocsát ki a légkörbe, mint amennyit a természetes rendszerek el is tudnak nyelni. Kevesebb, mint harminc évünk van tehát arra, hogy a „damaszkuszi úton” visszaforduljunk és - táplálkozva többek között hagyományainkból, valamint az elődeink által leírt tanokból ember és természet viszonyára vonatkozóan - visszataláljunk egy olyan harmonikus állapotba, amely hosszú távon garantálja jól létünket. A mostanihoz képest a klímasemleges társadalmi és gazdasági működés ugyanis csak alapvető belső és külső változások árán érhető el, amelyben valamennyiünknek szerepe lesz. Sem kizárólag másoktól, sem önmagában a technológiától nem várhatjuk a megoldást. Ráadásul nem csak a gyorsuló éghajlatváltozás fenyegető folyamatának lassítására kell odafigyelnünk, bolygónkon számos más súlyos környezeti probléma is egyszerre jelentkezik; a biológiai sokféleség csökkenésétől kezdve a légszennyezettségen át a vízválságig. Ezért a klímasemleges átmenet folyamata egyben egy sokkal tágabban értelmezendő (vissza)útkeresést is kell, hogy jelentsen az ember és természet közötti harmónia állapotába. Nincs azonban sok időnk. A következő években eldől, hogy mindezen kihívásokra válaszul együttélésünk visszatál-e egy békés, mindkét fél számára gyümölcsöző útra, vagy a viszony végletesen megromlik.

Jelen tanulmányosorozat a 2020 áprilisában, az 50. Föld Napján megalakult **Green Policy Center** szakmai műhely bemutatkozó projektjéhez kapcsolódik. Ennek során elsősorban a keresztény-konzervatív szellemi körben kívánjuk előmozdítani az érdemi párbeszédet fenntarthatósági-, klímapolitikai- és egyéb környezetvédelmi ügyekben. Célunk egy, az elméleti megalapozást szolgáló, a keresztény-konzervatív gondolkodás természettel kapcsolatos viszonyáról, gondolatairól, illetve az aktuális helyzetben is releváns álláspontjáról szóló tanulmányosorozat közreadása és az abban foglaltak további vitára bocsátása 2020 szeptemberétől kezdődően.

A tanulmányosorozat az adott kereteken belül átfogó képet kíván felvázolni a fenti alapvető kérdésekhez kapcsolódóan, többek között

- a konzervatív filozófia és a keresztény egyházak releváns tanításainak,
- a nemzetközi térben Magyarország szerepének és felelősségének,
- a biztonsági kihívásoknak és az arra adható válaszoknak,
- a hazafiasság és a természet védelme kapcsolatának, valamint
- a szélesebb értelemben vett fenntarthatóság kérdéskörének bemutatása révén.

Megjegyzés: A tanulmányok elkészítésére olyan szerzőket kértünk fel, akik saját területük kiváló ismerői és egyben markáns véleménnyel rendelkeznek. Bízunk benne, hogy a megfogalmazottak alkalmasak lesznek arra, hogy gyümölcsöző vitákat generáljanak a fenti fontos kérdésekben. Ugyanakkor a szövegek kizárólag azok szerzőinek véleményét tükrözik és nem tekinthetők a Green Policy Center álláspontjának.

A Green Policy Centerről röviden

A Green Policy Center zöldpolitikával foglalkozó szakmai műhely, melynek elsődleges célja, hogy előmozdítsa az érdemi párbeszédet a fenntarthatósági-, klímapolitikai- és egyéb környezetvédelmi ügyekben, annak érdekében, hogy Magyarország 2050-es klímasemlegességi célja megvalósulhasson.

A Green Policy Center munkája során hagyományos értékeken alapuló, innovatív ötletek, szakpolitikai javaslatok és kutatások készítését folytatja a műhely munkatársai, szakértői és a területükön elismert szakemberek bevonásával. Célunk az ökológiai válság és a klímasemleges, fenntartható társadalmi átállás kérdéseinek megvizsgálása és javaslatok kidolgozása. Konkrét megoldásokra és gyakorlati lépésekre van szükségünk ahhoz, hogy 2050-re Magyarország valóban klímasemlegessé és fenntarthatóvá válhasson és megőrizhessük hazánk természeti értékeit. Ennek mentén a Green Policy Center támogatja konkrét projektötletek azonosítását, kidolgozását, és megvalósítását az állami, a gazdasági és a civil szektor szereplői számára. Már most is látjuk, hogy a klímaváltozás hozzájárul a különféle már meglévő veszélyek megnövekedéséhez, amelyek hazánkat és Európát is fenyegetik, így fontos az ökológiai válság biztonsági kihívásaival is szembenéznünk. Ehhez a Green Policy Center kockázatelemzéseket, hatástanulmányokat és szakmai javaslatokat készít, hogy gyermekeinket a következő évtizedekben is biztonságban tudhassuk.

A Green Policy Centert olyan fenntarthatósággal és éghajlatváltozással foglalkozó szakemberek alapították, akik széleskörű közigazgatási és üzleti tapasztalattal rendelkeznek a hazai és nemzetközi fenntarthatósági és klímapolitikai kihívások feltérképezésében és kezelésében. Közös bennünk a tenni akarás egy modern zöld megoldásokon nyugvó, klímasemleges és fenntartható Magyarország létrehozása iránt. A szakmai műhely munkatársai többéves tapasztalattal rendelkeznek klímapolitikai és fenntarthatósági tanácsadásban és stratégiaalkotásban a köz- és magánszférában egyaránt. Részt vettek hazai és nemzetközi stratégiák, cselekvési tervek, jogszabályok és projektek megalkotásában, értékelésében. Széleskörű kapcsolatrendszerrel rendelkeznek mind a magyar, mind a nemzetközi fenntarthatósági körökben, így a felmerülő környezeti kihívásokra megalapozott és sokszínű megoldásokat tudnak adni.

Béres Tamás: Igazságosság, örök igazság és az inkarnáció

Rowan Williams mély bölcsességgel megírt könyvében a tér és idő strukturáltságának és belakhatóságának biztosításában találja meg a fenntartható közösségek egyik legfontosabb előfeltételét. Szerinte a „ki vagyok?” kérdésre csak annak az embernek van esélye helyes választ adni, aki ezt megelőzően meg tudta válaszolni a „hol vagyok?” kérdést, és csak ott beszélhetünk az ember által lakott területeken közösségről, ahol az időt nem „kilapított” egyeseknek látják, hanem közös tapasztalattá válik a nappal és éjszaka, a munka és pihenés, az ünnep és hétköznapi ritmusának átélése.¹ Williams példáinak és gondolatainak folytatásaként nem nehéz kitalálni, hogy a kilapított időszemléletért nem elsősorban a történelem linearitásának elkerülhetetlen adottsága okolható, hanem az az egyénekre éppúgy mint nemzedékekre jellemző türelmetlenség, amely az élet minden rezdülésében valamilyen célra irányultságot lát vagy keres, és mindent ennek rendel alá.

Az emberiség előtt álló következő történelmi lépcsőfok minden jel szerint a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben elkezdődött digitális kor, amely korábbi ígéretei és lehetőségei ellenére erősen ki van téve annak az eshetőségnek, hogy előbb vagy utóbb alkotója ellen fordul. A jelenlegi fejlesztések meghatározó iránya a kényelem és játékosság ösvényein keresztül vezetett az emberi képességek és gépi tulajdonságok egymásba olvasztásának szűrkezőnájára felé. A digitális korszak nagy változásainak határára érkezett ember, mint minden kis és nagy korszakváltás idején, hajlamos most is azzal a célorientált funkcionalitással visszatekinteni a történelmi múltra, mint aminek legfőbb értéke a jelenbeli, eddig soha nem látott lehetőségek előkészítése. Eltörpülnek a múlt szereplői, a siker egyik elemévé válással egy időben eljelentéktelenednek a múlt jelenért hozott (kutatási) áldozatai, kisimul és a „szép új világ” kezdetét jelölő ponton felizzik az idővonal. Ez az alkotói energiaforrássá váló szemlélet nemcsak az idevezető úttal szembeni türelmetlenségre világít rá, hanem felfedi az önmagát „teremtő” ember kiszolgáltatottságát is. A jövőbe és a jövő „továbbfejlesztett emberének” (enhanced humanity, poszthumanizmus)

¹ Rowan Williams: A hit szerepe a mai világban. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2014., 285kk o.

alakításába való belefeledkezés ugyan kielégíti az ember extázis iránti vágyát, de a gondoskodó jelenlét megvalósulásának heideggeri igényével szemben ez nem a létezők iránt viselt felelős figyelmet jelenti, hanem az ember képmásának önmagánál is tökéletesebb kialakítására, a létből „kiálló” egyediség létezők közé keverésének technikai projektjére irányul. A mindennapi használat során megőrzött múlt ismeretének hiányában a jövőbe feledkező embert legfeljebb a szimbólumok és mítoszok időkapszulákba zárt üzenetei menthetnék meg attól, hogy önmaga sorsának beteljesítője legyen. Ezek az örök igazságokat hordozó üzenetek azonban nem tárnak fel önmaguktól, értelmezésükért meg kell küzdeni, meg kell tudni hozni értük a helyes kérdések megtalálásának áldozatát. A mítosz értelmező jelenlétének hiányát mostanában, a digitális korszak önnön emberi alapjaitól való egyre merészebb elrugaszkodásai közben, a Max Weber által varázstalanítottnak mondott világ visszavarázslási kísérleteivel és a reszakralizáció iránti igénnyel szokás felpanaszolni. Mivel azonban a jelenlegit közvetlenül megelőző kor praktikus célokra irányuló és mechanisztikusan kiszámítható racionalizmusa nem kedvezett a mítosz hozzáértő munkát igénylő megfejtésének, a visszavarázssosítást is inkább csak jelszavakban és ráutaló magatartással sürgetjük, mint egyetlen életünk e célnak való következetes alárendelésével. Ki tudja? Talán poszthumanista kívánságaink hátterében megtalálható az a vágy is, hogy a történelmi linearitásnak megfelelő egyetlen életútba több élet reális lehetőségeit csomagoljuk bele. A technikai eszközökkel alakított világ történetében mindenesetre, Hans Jonas figyelmeztetése ellenére, soha sem voltunk még ennyire közel annak a vágnak a kultúrává formálásához, hogy az ember megóvja magát a sérülékenység, a szenvedékenység és a kiszolgáltatottság rémétől.

Ha végigtekintünk az ENSZ 2015-ben megfogalmazott 17 fenntartható fejlődési célján (SDG-k), világossá válik, hogy az emberi élettel járó sérülékenység, szenvedékenység és kiszolgáltatottság nem vallási vagy metafizikai eredetű rémként függ a fejünk fölött fenyegetően, hanem konkrét, többnyire mindannyiunk által ismert interakciókban keletkezik. Ugyanez érvényes a leküzdésük útjára is. Az emberi sérülékenység annyiban valóban metafizikai, mitikus, sőt vallási eredetű, hogy a bibliai teremtéstörténetben megismert ember a maga teremtményi voltában nem hordozza a teljesség és tökéletesség jegyeit. Ezzel szemben hangsúlyosan kapcsolati, interakciók láncolatában önmagává váló lény, akinek a valódi önmagára találását és beteljesülését semmi sem fenyegeti jobban az olyan és ahhoz hasonló, statikus célként kitűzött (fél)igazságok kergetésénél, mint az élet értelmének vagy céljának elvi szintű megfogalmazása. A teremtési kapcsolatainak aktív tudatában élő ember a minden vele megesett történetet kísérő „mellékeredményként”, folyamatában ismeri meg és éli át a gazdagodás emberré formáló élményeit a teremtménytársaival való találkozások személyiségalakító és történelmi jelentőségű élethelyzeteiben. Ahogy az itt jellemzett emberi gazdagodás útja, úgy a metafizikai sérülékenység rémének leküzdése is kizárólag a konkrét élethelyzetekben kialakuló interakciók során lehetséges. A tizenhét nemzetközi fenntartható fejlődési célban felfedezhetjük annak az útnak a globálisan jelenleg legsürgetőbb interakciós stációit, amelynek során anélkül nézhet szembe szenvedékenységével és tehet lépéseket saját kapcsolati létéből adódó sérülékenységének leküzdése felé az emberiség, hogy komolyan kellene vennie a poszthumanista válaszkíséret felfújt ijesztegetéseit.

Az imént interakciós stációkként megemlített SDG-k mindegyike szoros kapcsolatban van az igazságosság eszméjének megjelenésével és terjedésével. E megállapítás mellett nemcsak ezeknek a kitűzött céloknak a tartalma szól világosan már önmagában, hanem az a strukturális összetartozás is, amely az igazságosság meghatározására tett ókori erőfeszítések óta jellemzi ezt a kérdéskört. Az igazságosságra vonatkozó első koherens elméletet kidolgozó Platón „idiopragmatikus” magyarázata szerint ott jelenik meg az igazságosság az egyes ember és a

társadalom életében, ahol az ember lélekrészei és az ezekkel párhuzamba állítható államalkotó társadalmi szintek, csoportok a nekik megfelelő sajátosságokat (to idion) meg is cselekszik (pragma). Arisztotelész csupán átvitt, analogikus értelemben fogadja el Platón belső kapcsolatokra alapozó magyarázatát, de mint legjobb tanítványa, a mai napig alapvetően jól használható igazságosságelméletet dolgoz ki, amelynek középpontjában a külső, kifelé, a másokra irányuló kapcsolatrendszer található meg. Az igazságosság jelenlegi tudományos magyarázatai sem távolodnak messzire a két ókori gondolkodó nézeteitől. Köztük szerepel az esélyek, a teljesítmény, a szükségletek és a nemzedéki igazságosság elemeinek kapcsolatából építkező, társadalmi igazságosságot eredményező „mágikus négyszög” is, amely már pusztán elnevezésében is megőrzi mind Arisztotelész elméletének alapvető részleteit, mind Platón ihletett szemléletességét.²

Az SDG-kre vonatkozóan lehet vizsgálni egyenként a szegénység, éhezés, az egészség, oktatás, a nemek társadalmi szerepe, az ívóvíz, az energiafelhasználás, a munka és gazdaság, az ipari tevékenység és infrastruktúra, az egyenlőtlenségek, az élettér, a közösségek, a termelés és fogyasztás, az éghajlatváltozás, a vizek és szárazföld, a béke és igazságosság, az intézmények helyzetét és állapotát, ahogy ez az ENSZ tervének megfelelően sorra kerül. A felsorolás elemeit nem az elméleti megalapozás, hanem a létező világ- és területi problémák egymásra utaló, hálózatos szerkezete teszi életszerű összefüggésszerré. Ezért nemcsak a tizenhetedik célra, a széleskörű összefogásra igaz, hogy ugyanúgy tekinthető az elérendő célok előfeltételeként és az elért eredmények függvényében „mellékeredményként” megvalósuló sikernek, hanem a többi kitűzött célra és azok csoportjaira is. Az eddig mondottakat összefoglalhatjuk annyival, hogy a rávonatkozó elméletek sokasága ellenére az igazságosság az emberiség számára nem egy külső vagy belső norma, hanem a mindig kapcsolataiban élő ember életét tematizálhatóan, de kimeríthetetlenül átjáró, nélkülözhetetlen kapcsolati minőség, amely előfeltételi és következményi formájában is az emberi nem boldogulásának kulcsa.

Egység, kétség, háromság, sokaság. Nem minden kor és földrajzi hely nemzedékei egységesek abban, ahogyan ezt a négy szót felhasználják társadalomról alkotott felfogásuk kifejezéséül. A jelenlegi hazai csoportvéleményeket tekintve hangsúlyosan jelen van a sokaság mint társadalomszervező elv iránti elutasítás jelensége, amelynek hátterében az a hivatalos kommunikációs irány is állhat, amely nagyobb hangsúllyal mutatja be a hazai közvélemény előtt a multikulturális társadalmak külföldi példákön szemléltethető hátrányait és nehézségeit, mint az interkulturális társadalmak feladatait és eredményeit. A sokaság, sokszínűség iránti elutasítás sokszor az egység fentiekben már említett formáiként jelenik meg, például a visszavarázósítás vagy a reszakralizáció homályos és alapvetően megvalósíthatatlan programjaiban. Az egyházakon mint társadalomalkotó és közvéleményalakító szereplőn tájékozódva találkozhatunk olyan egyházi véleménnyel, amely nemcsak elvként, hanem a gyakorlatban is megélhető normaként hirdeti az egység erejét, annak megvalósítójaként mutatkozik be, ehhez például a kétértelműség morálisan igazolhatatlan státuszát, a hierarchikus hatalomgyakorlás középkori elveit, a krisztuskövetés hitelességét vagy az egyéni akarat vezetőnek való alárendelését felhasználva. A kereszténység nagy családjának történetében ezek közül természetesen bármelyik szemlélet igazolására bő forrásanyag található. A társadalmi hasznosuláson túlmutató, önmagával szemben is tisztázott körülményekre törekvő keresztény közösség azonban el kell, hogy jusson arra a felismerésre, hogy a kettősség – olykor a kétség formájában – és a hármasság – nem feltétlenül a Háromság formájában – nem idegen sem a Jézusra, sem az Isten-ember kapcsolatra vonatkozó bibliai és tradicionális szemlélettől.

² Irene Becker – Richard Hauser: *Soziale Gerechtigkeit - ein magisches Viereck*. Zieldimensionen, Politikanalysen und empirische Befunde. Hans-Böckler-Stiftung, vol. 104., 2009(1)

Az igazságosság forrása a zsidóság számára is mérvadó bibliai könyvekben minden esetben Isten. Nemcsak az emberek és népek sorsában mutatkozik meg igazságossága, hanem az ember-ember kapcsolatban gyakorolt, emberi igazságosság is tőle ered. Az egységes világfelfogás és az annak megfelelő élet vonzó elméleteivel szemben gyakran találkozhatunk olyan korrektív értelmezésekkel a Bibliában, amelyek utat nyitnak a reális megértésből fakadó változás előtt. Ilyen az a Jób könyvében is megtalálható hármasság, amely egy elbeszélés során mutatja be a személtváltozást jelentő három lépcsőfokot: egy bizonyos igazságosságban való hitet, az ezzel kapcsolatos problémákat és a rá vonatkozó újraértelmezést. Jób előzetes bemutatásakor a Septuaginta görög fordítás használja azt a kifejezést, hogy igaz volt, azaz hitt Isten jókat jutalmazó és hálátlanokat büntető, „osztó igazságosságában”. A probléma azzal keletkezik, hogy Isten hagyja a hozzá mindig hű Jóbot szenvedni. Az elbeszélés végi új felismerés pedig megfogalmazza, hogy akármilyen pontos is az ember igazságosságról alkotott felfogása, nem nevezhető Isten előtt érvényes teljesítménynek.

Az igazságosság lényegéről szóló újszövetségi szemlélet is több, eltérő értelmezést magában foglaló rétegben jelenik meg. Míg Pál apostol ahhoz a Jób könyvében is megjelenő gondolathoz kapcsolódik, amely az igazságosságot nem tettekhez, hanem az élethez köti, Máté evangélista számára a tevékenység a főszerep: az igazságosság aktív cselekvése áll a Hegyi beszéd mondanivalójának középpontjában. Ehhez hasonlóan fontos kettősség figyelhető meg Jézus istenségének folyamatával, történetével kapcsolatban. „Magas” krisztológiának nevezik az Újszövetségben a Jézus preegzisztens voltát elismerő felfogást, amelynek a Logosz testté létele, az inkarnáció áll a középpontjában, míg „alacsony” krisztológiának azt a folyamatot, ahogy Jézus a földi útja során válik az Atyával azonos lényegű isteni személlyé. A két különböző gondolat a 20. században is jelentős szerepet játszott a „felülről jövő” és „alulról jövő” krisztológia képviselőin keresztül, akik Jézus istenségét vagy emberségét tekintették a másik természet előzményének. A két eltérő felfogás elvileg eredményezheti a keresztények részéről azt a döntést, hogy a saját egyházi, felekezeti hagyományaik szerinti hittartalmat fogadják el az alternatív tanítással szemben, ahogy ez a valóságban az esetek döntő többségében meg is történik. Ha azonban figyelemmel kísérjük a részletekbe menő bibliakutatás eredményeit, nem mehetünk el szó nélkül amellett a megállapítás mellett, hogy a korai kereszténység történetében mindkét felfogásra szükség volt ahhoz, hogy Jézus evangéliuma birodalmi politikai és vallási viták és kultúrákat elsöprő események, háborúk során is fennmaradjon, és a kései utódok számára lehetővé tegye az Üdvözítő és a nélküle reménytelenül komplex igazságosság jelentésének megismerését.³

³ vö.: Gerd Theissen: A Jézus-mozgalom. Az értékek forradalmának társadalomtörténete. Gütersloher V. 2004., Kálvin Kiadó, Budapest, 2006

Nobilis Márió: Három teremtésvédelmi tézis a fogyasztói társadalomban krízist megelő embernek a megtestesülés kapcsán

Nem is egy alkalommal fordult elő az elmúlt években, hogy a „teremtésvédelem” szót tartalmazó címmel meghirdetett előadásaim végén egy kérdező, hozzászóló bevallotta: ő azért jött el, mert e fogalom alapján azt gondolta, hogy a hatnapos bibliai teremtéstörténet szó szerinti értelmezésének, a kreacionizmusnak a védelméről lesz szó. Vigasztaló, hogy volt köztük olyan, aki hozzátette: azért ez a téma is érdekes volt...

A teremtésvédelem mint a keresztények és a környezet iránti felelősség kapcsolatát kifejező szó rövid idő alatt nagy karriert látszik befutni a – nem is csak egyházi – magyar közbeszédben. Már a múlté az a helyzet, amelyben (1999-ben) Bolyki János református teológus idézőjelbe tette a szót könyvének címében⁴. Egyre ritkábbak a furcsálló visszakérdezések, a fent idézethez hasonló félreértések, egyre többen értik – nagyjából –, mit akarunk kifejezni a fogalommal.

Ugyanakkor a terjedés egy másik sokszínűsödést is elindított. Megértve, hogy a teremtésvédelem a kortárs világ ökológiai krízisére adott keresztény választ szeretné jelölni, ki így, ki úgy próbálja elképzelni ennek általa helyesnek tartott tartalmát, és azt érti bele a szóba. A politika is elkezdett élni a kifejezéssel, és különösen aggasztó, amikor annak használatával szembenállásokat, ellentétes pozíciókat próbálnak kifejezni – mintegy „einstandolva” bevonni egy hívő attitűdből fakadó terminust a világi csatározásokba.

Az alábbiakban megkísérlem röviden, tézises formában összefoglalni azokat a megfontolásokat, melyeket fontosnak tartok e fogalom megértéséhez úgy, ahogyan az a keresztény egyházi gyakorlat és teológia közegében kialakult és ma is formálódik, és eközben reflektálni arra is, hogy mi lehet az a sajátosság, amit a teremtésvédelmi szemléletmód annak a mai embernek kínálhat, aki a fogyasztóiként jellemezhető társadalomban való felelősebb életformához keres támpontokat.

⁴ BOLYKI JÁNOS: „Teremtésvédelem” – Ökológiai krízisünk teológiai megközelítése, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1999.

1. A „teremtésvédelem” szó nem szembenállás kifejezésére jött létre (a „világi” környezetvédelemmel szemben a hívő álláspontéra), hanem egy felkínált sajátosság megragadására: azt a hozzájárulást szándékozik összefoglalni, amivel a hívő keresztények hozzá tudnak és akarnak járulni az egész emberiség „környezeti krízis” fogalommal kifejezett jelenkori közös problémájának megoldásához.

Újra és újra felbukkannak a teremtésvédelem fogalmának olyan definíciós kísérletei, amelyek olyan konfrontatív állításokból indulnak ki, melyek szembeállítják egymással a „természet” és a „teremtés” fogalmát⁵, és ezért a keresztények nem tudnának (nem akarnának) egyetérteni olyan törekvésekkel, amelyek a világot mint önmagában valót akarják megvédeni. Ezért – úgy mond – ők el akarják kerülni azt, hogy „természetvédelmet”, „környezetvédelmet” mondjanak, hanem ehelyett a teremtésről (a teremtett világot értve ezalatt) beszélnek.

Bár e megfogalmazás láttató ereje korlátozott érvénnyel és kellőképpen tisztázott előfeltételek mellett alkalmas lehet a téma egy aspektusának jellemzésére – tudniillik hogy a hívő keresztény látásmód számára valóban mindig, így e kérdés kapcsán is a transzcendencia az alapvető horizont –, azonban ha felülkerekedik általa egy a „világi” környezetvédelemmel szemben konfrontatív attitűd, az teljes mértékben ellenkező azzal, ami a teremtésvédelem mint szemléletmód valódi célja.

A szó nyilvánvalóan úgy jött létre, hogy a „környezetvédelem” kifejezés első tagját a hívő megközelítés sajátosságának kifejezésére „teremtés”-re cseréljük, a „védelem” elemet pedig megtartjuk. Ebben a gesztusban azonban ugyanolyan fontos a megtartás, mint a lecserélés mozzanata. Katolikus szemmel nézve az egyház a II. vatikáni zsinat nyomán nem a világgal való szembehelyezkedést, hanem a vele való párbeszédet tekinti küldetésének. A zsinat utoljára elfogadott, nagy jelentőségű dokumentuma, a *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció⁶ egyértelműen kifejti ezt az előzményekhez képest radikálisnak mondható fordulatot, például amikor így fogalmaz: az Egyház „az egész emberi nemmel és annak történelmével valóban bensőséges kapcsolatban érzi magát. (...) Ezért a Szent Zsinat miközben vallja, hogy az embernek magas sztos hivatása van, és állítja, hogy valami isteni mag van belévetve, fölkínálja az emberi nemnek az Egyház őszinte együttműködését annak az egyetemes testvériségnek létrehozásához, mely megfelel ennek a hivatásnak.” (GS 1; 3) Teológiai és biblikusan pedig emögött Krisztus megtestesülésének jelentősége áll. Amit János evangéliuma így fejez ki: „úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta” (Jn 3,16)⁷, azt a teológia úgy fogalmazza meg, hogy a teremtésben – és a teremtés iránt – megnyilvánuló isteni szeretet Krisztus megtestesülésében és kereszthalálában tárult fel a maga teljességében. Ebből a krisztológiai kiindulópontból visszatekintve kapja meg különös jelentőségét a Teremtés könyvének az az igéje is, mely bibliai értelemben adekvát fogalom, sőt kifejezetten az ember küldetésévé teszi a „védelmet” vagy „megőrzést”: „Fogta tehát az Úr Isten az embert, és az Éden kertjébe helyezte, hogy művelje és őrizze meg.” (Ter 2,15)

A keresztény hit a világban nem tévedést vagy tévelygést lát: nem egy véletlenek összjátékából összeállt, entrópiától uralt és végső soron értelem nélküli kavalkádot, de nem is a kísértésnek egy olyan terepét, amelyet mindenestül meg kell tagadni és a lehető leggyorsabban menekülni belőle valamiféle (bármiféle) spiritualitásba, hanem közös otthont: Isten szeretete és az ember

⁵ Vö. pl.: BOTH MÁRIA – CSORBA F. LÁSZLÓ: „Nincs természet – teremtés van!” – beszélgetés Barsi Balázssal, Új Pedagógiai Szemle, 1994. 7-8. sz. 169–178.

⁶ II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció az Egyházzól a mai világban, in DIÓS ISTVÁN (szerk.): A II. vatikáni zsinat dokumentumai, Szent István Társulat, Budapest, 2000, 605–739. (A továbbiakban GS.)

⁷ A szentírási szövegek forrása a Káldi-Neovulgáta fordítás: Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján, Szent Jermos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2008.

szabadsága együttműködésének és a kommunió (a szentháromságos közösség) kifejeződésének terét. A második isteni személy megtestesülését Jézusban pedig úgy tekintjük, mint az Isten részéről elhangzott legnagyobb „igent” erre a küzdelmes, de szent és lelkesítő valóságra.

A megtestesülés nemcsak az ember üdvösségének kulcsa, de valamiképp az egész teremtés igenlése is Isten részéről (ez egyre világosabban fejeződik ki a deep incarnation teológiájában). A *Laudato si'* enciklikában⁸ Ferenc pápa is beszél a teremtmények önértékéről (LS 33; 84-85; 89), melyet az embernek tisztelnie kell, nem rombolhatja le kénye-kedve szerint. Ez már önmagában is ellentmond annak, hogy a hívők ne érthetnének egyet a természet védelmének fogalmával (a természetet a görög *fűszisz*, latin *natura* értelmére visszavezetve).

2. A kereszténység hagyomány(ok)hoz fűződő viszonya összetett: az evangéliumi szemléletmód nem azonosítható sem a konzervativizmussal, sem a forradalmisággal, és egy naiv fejlődéshittel sem, hanem a különböző felfogások építő kritikájára és értékeiket egyensúlyosan megőrző meghaladására irányul.

A mai kor (vagy talán a modernitás kezdeteitől minden azóta eltelt korszak) szemével nézve a kereszténység a hagyomány letéteményesének tűnhet, melynek fő eszköze a múltra és az örök értékekre való hivatkozás. Ez azonban csak egy történeti állapot. Magának Jézusnak a legkomolyabb problémája éppen korának konzervatív elitjével volt, az ő ellenállásuk (Jézus radikálisan „reformáló” messiástudatával szemben) juttatta őt a keresztre. De maga Jézus sem riadt vissza az erőteljes kritizálásuktól, például: „Szépen kijátsszátok Isten parancsolatát, hogy a magatok hagyományát megtartsátok” (Mk 7,9). Az evangélium alapján létrejövő első keresztény közösségek élete gyökerében kritizálta a kor birodalmi valláspolitikáját, de a társadalmi berendezkedés olyan, a korban magától értetődő elemeit is, mint például a rabszolgaság vagy a szexuális erkölcs. A későbbi korokban az államvallássá váló kereszténység már nagyobb hajlandóságot mutat a fennálló társadalmi rend elfogadására, megtámogatására, de nagy fordulópontokon (például a Római Birodalom felbomlása idején vagy szociális válságkorszakokban) mégis olyan későbbi új stabilitást megalapozó radikális reformátorok lendítették előre Európa és a kereszténység közös történetét, mint Szent Benedek vagy Assisi Szent Ferenc. A hagyomány és a megújulás viszonya az egyházban tehát dinamikus. Miközben a katolikus egyház, mely erősen hangsúlyozza a tradíció szerepét, a megfelelő történelmi korokban olyan reformzsinatokat tartott, mint a tridentinai vagy a II. vatikáni, addig a reformáció, mely a maga korában radikálisan kritizálta a hagyomány konstitutív jelentőségét a hitmegélésben, tágabb képben tekintve maga is egy hagyományvonalnak tekinthető a kereszténységen belül.

A hagyományhoz fűződő viszony több ponton is érinti a környezeti krízissel való szembenézést. A szükséges változtatások megtételének egyik jelentős akadály, hogy a világnak azt az állapotát, amelybe az egyén beleszületett, mélyen gyökerező antropológiai jellemzőnek tűnik eleminek, alapvetőnek és jogokat eredeztetőnek tekinteni. Számos ember – hacsak nem szánja el magát egy erre irányuló tudatos reflexióra – szinte elképzelhetetlennek, egyenesen személyisége elleni támadásnak él meg olyan javaslatokat, melyek önmagára eszmélésnek idején általa a világban „talált” adottságokat kérdőjeleznek meg; míg azokat a „vívmányokról”, melyek már az ő tudatos élete során jelentek meg, könnyebben hajlandó lemondani (sőt nem egyszer gyanakvással viszonyul hozzájuk), miután van tapasztalata az ezek nélküli életről. Ez az eléggé általános „ragaszkodó” attitűd, mely előszeretettel (kérdés, mennyire joggal) nevezi magát

⁸ FERENC PÁPA: *Laudato si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról (2015. május 24.), Szent István Társulat, Budapest, 2015. (A továbbiakban LS).

„konzervatívnak”, nagyban nehezíti annak a berendezkedésnek – és okának, „a világ működése iránti személyes elvárásoknak” – a kritikáját (a jelen korban leginkább a fogyasztói társadalomét)⁹, mely a környezeti krízis hátterében jól kivehetően meghúzódik.

Az evangélium ennek a hozzáállásnak semmiképp sem a jóváhagyására, sokkal inkább a kritikájára vállalkozik. Az a tradíció, amely az egyházban valódi jelentőséggel rendelkezik, nem az emberi kényelmesség és az előjogok hagyománya: az evangélium gyökerében alkalmatlan egy „polgári” nyugalom és megelégedettség védelmezésére. A keresztény szemléletmód által értékesnek tartott tradíció nem valamilyen emberi érdekszférával, hanem a végső eredettel (a Teremtővel) kapcsol össze az alapvető igazságok átadásán, elfogadásán és védelmezésén (ez a voltaképpeni „traditio”) keresztül, és nagyon szoros kapcsolatban van az „időtengely” másik felével is: az üdvösségtörténet értelmében felfogott jövővel. A zsidó–keresztény hagyomány értelmezési kerete tehát az üdvtörténetiség. A teremtésvédelem ebben a távlatban helyezi el az ember viszonyát az őt körülvevő (és őt testi mivoltában meghatározó, elemei szintjén alkotó) univerzummal, és ezen belül igyekszik azonosítani a megoldás hatékony eszközeit.

Így tehát a keresztény üzenet gyökerében kritikus minden olyan szemléletmóddal kapcsolatban, amely valamely evilági, adott történelmi korhoz, szituációhoz tartozó állapotot próbál megtenni kiindulópontnak, és ahhoz mérten szándékozik kijelölni a teendőket. Ez igaz egy ideális, legendaszerű „aranykorra”, egy feltételezett „paleolit harmóniára” a természet és az ember között, az ipari forradalom előtti üvegházhatásúgáz-kibocsátási szintre vagy épp a fogyasztói társadalom vívmányainak megvédéséhez való ragaszkodás origójára, de még a jövőre vonatkozó víziókra is. A kritikai attitűd azonban nem jelent teljes elutasítást: az ilyen relatív történelmi viszonyítási alapoknak megvan, meglehet a maguk értéke és értelme a klímaváltozás elleni küzdelemben (ahogy más társadalmi-morális kérdésekben is). A keresztény nézőpont annyit tesz hozzá ehhez, hogy relativizálja őket, és arra figyelmeztet, hogy mindezeknek a jelentősége egyfajta technikai jelleggel bír (a szó szélesen vett értelmében), azonban az antropológiai értelemben vett végső alapnak mindig transzcendensnek kell maradnia.¹⁰

Egy materialista beállítottságú (vagy legalábbis a közmegegyezés szintjét ott megtaláló, elfogadó) gondolkodásmód könnyen bélyegzi emiatt a keresztény álláspontot idealistának és a valóságtól elrugaszkodottnak (ez nem meglepő, ha a kritika megfogalmazója a valóságot és a valóság alakításában hatékonynak tekintett eszközök befoglaló horizontját a hétköznapi módon megtapasztalhatóra korlátozza). A hívő hozzáállásnak viszont számos érve van amellett, hogy a „valóság” fogalmát ki kell terjeszteni ehhez a szűk értelmezéshez képest. Ezek közül az érvek közül az egyik például épp a környezeti mozgalmaknak az a (más folyamatokhoz hasonló) hajlandósága, hogy törekvéseik megtámogatása érdekében gyakran a szakralitás irányába mozdulnak el (vö. Gaia-vallás, mélyökológiai mozgalmak)¹¹. A keresztény reflexió ezzel kapcsolatban azt javasolja, hogy ne essünk bele ismét, ezúttal is a „praktikus transzcendencia kreálásának” régóta ismert csapdájába¹² (amit a Biblia bálványimádásának nevez), hanem – épp a megbízhatóság érdekében – ha alapot keresünk a cselekvéshez, akkor maradjunk meg a konkrét problémát jóval megelőző, a létezés struktúráit alapszinten feltárni törekvő egyetemes igényű transzcendens tapasztalatnál. Ennek felismeréseit hordozza magában az üdvtörténeti antropológia.

⁹ Vö. VICTOR ANDRÁS: *Erkölc és ökológia*, Liget, 1993. (6. évf.) 2. sz. 126-136.

¹⁰ BOTH MÁRIA – CSORBA F. LÁSZLÓ: „Nincs természet – teremtés van!” – *beszélgetés Barsi Balázssal*, i. m. 169.

¹¹ Vö. BÉRES TAMÁS: *A hálás élet művészete. Bevezetés az ökoteológiába*, L'Harmattan, Budapest, 2017, 85–86.

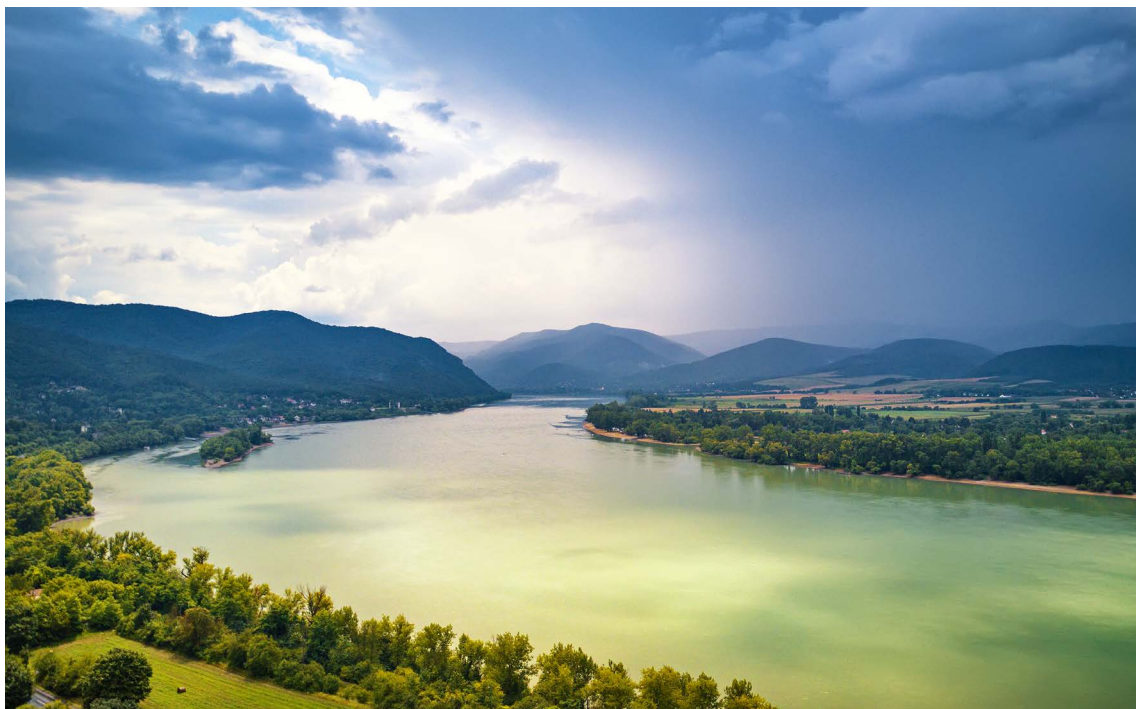
¹² Uo. 86–87; vö. Lynn White klasszikus vádját a zsidó–keresztény vallási hagyománnyal szemben, amiért az demitizálta a természetet: LYNN WHITE, *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*, in *Science* 155 (Mar 10 1967) 3767, 1205

3. A keresztény üdvtörténeti szemléletmód jellemzője az ember bűnösségének állítása, mely azonban megváltást nyert Krisztusban. Ezért a kereszténység válasza a környezeti krízisre az ember reális antropológiai szemléletmódjára épül. Nem pesszimista az ember szerepét és jövőjét illetően a teremtésben, de a bűnre hajló emberi természet ismeretében nem is naivan bizakodó, hanem az ember rendeltetéséről való meggyőződéssel reménykedik a kegyelem és az emberi erőfeszítések együttműködésében.

A forradalmi – eddig ismert legszélsőségesebb formájában kommunista – mítosz (a marxizmus adta csökevényes antropológiai alapokra épülve) feltételezi, hogy az ember saját erejéből, „fejlődése során” el fog jutni az igazságos társadalom megteremtéséig. A másik oldalon a piacgazdaság elkötelezettjei váltig állítják, hogy a szabályozók és a verseny – meglehetősen kilengésekkel, -tól -ig határok között – optimális keretek között tudják tartani a társadalmak életét (miközben némelyeknek jobb lesz e keretek között, mások meg, hát bizony, veszteseknek fogják érezni magukat). Keresztény antropológiai szemszögből nézve mindkét megközelítésnek súlyos fogyatékosága, hogy nem tud választ adni a „mi garantálja ezt?” kérdésre. Miért lesz képes az ember megteremteni a „jó életet”, illetve a több erőforrással rendelkezők miért nem fognak a szabályoknak való engedelmesség helyett inkább azok nekik kedvező átalakítására törekedni (márpedig jellemzően arra szoktak törekedni...)? Végül soron mindkét megközelítés egyfajta „indokolatlan antropológiai optimizmusra” építve igyekszik egy – alapjában egyébként elvileg szimpatikus – jövőképet felvázolni.

Az evangélium nem kínál „varázspálcás” megoldást mindezekre. Ahogy Jézus sem a keresztet kikerülve lett Megváltóvá, hanem éppen azáltal, úgy hozzá hűségesen a kereszténység sem az akadályok útból való eltakarításával kínál megoldásokat, hanem az azok közepette is bennünk működő Jelenlét hirdetésével. Másrészt pedig – reálisan számot vetve az ember bűntől sebzett, de a jóra meghívott természetével – meggyőződéssel vallja, hogy az olyan klasszikus (és sokakat bosszantó, idejétmúltnak tartott) erények, mint a mértékletesség, az igazságosság vagy a lelki erősség nem cserélhetők le „modernebb”, fogyasztó-kompatibilisebb alapvetésekre, hanem állhatatosan hirdetendők, mint a krízisbe jutott társadalom legsajátabb, igaz, erőfeszítéseket, mellettük való döntést kívánó erőforrásai. A letagadhatatlan globalizáció korában ezeknek egyre inkább a közösségi vetülete kerül előtérbe: ma már azon kell dolgoznunk, hogy ne csupán az egyének, de a társadalmak váljanak (alapvető értékválasztásaik értelmében) mértékletesség, igazságosság, állhatatossá és így tovább.¹³ Magától az ember nem képes erre – ennek ellenére komoly reménye lehet az elérésükre, ha egyszer Teremtője hívta meg erre őt, és ő földi kommunióit az eredetire, a Szentháromságra vetett pillantással törekszik élni.

¹³ NOBILIS MÁRIÓ: „Nem szerettem jól a világot”?, in LAURINYECZ MIHÁLY (szerk.): *Erkölcsteológiai tanulmányok XIX.*, Jel Kiadó, Budapest, 2018, 104–121.

Kodácsy Tamás: Megtestesülés a létezés gyökeréig: a mély inkarnáció

2001-ben Niels Gregersen koppenhágai rendszeres teológus vezette be¹⁴ a *mély inkarnáció* (*deep incarnation*) fogalmát, ami azt jelenti, hogy a megtestesülés nem csupán a személyre értendő, hanem a személlyel együtt az egész teremtettség állapotára. „A mély inkarnáció egy olyan isteni megtestesülésről beszél, amely az anyagi és biológiai létezés gyökeréig, egyszersmind a teremtés sötét mélységeiig nyúlik le. Krisztus keresztje egyszerre tengelye és mélysége az inkarnációnak.”¹⁵ Megjegyzi,¹⁶ hogy a Biblia sehol nem mondja, hogy Isten emberré lett, hanem azt állítja: „az Ige testté lett” (Jn 1,14). Nem véletlen, hogy a Nícea-konstantinápolyi Hitvallás még fontosnak tartotta az emberré lételel (*enanthropészanta*) mellett kihangsúlyozni, hogy a Fiú megtestesült (*szarkótenta*).¹⁷ Valóban, a megtestesülés bizonyos értelemben tágabb, mintha csak annyit mondanánk, hogy emberré lett. A testlételel nem csupán egy személyiség felvételét jelenti, hanem azt is, hogy a teremtett világ részeként Jézus megfogható (immanens) lesz, érvényesek lesznek rá a természeti törvények. Isten Fia belép a világba, mindenestül evilági lesz, kapcsolataival, ökológiai lábnyomával, érintéseivel, anyagcseréjével része lesz annak a világnak, amelyet annyira szeretett az Atya (Jn 3,16). A kereszténységen kívül talán nincs még egy olyan vallás, amely jobban meg tudná mutatni annak a paradoxonnak a polaritását, hogy mit jelent egy személyben teremtőnek lenni és teremtettté válni.

¹⁴ GREGERSEN, Niels: *Deep Incarnation. Why Continuity Matters for Christology*. In: Toronto Journal of Theology, 26/2, 2010. 173–178.

¹⁵ GREGERSEN, Niels: *Krisztológia*. (ford. Szász Levente) In: Lelkipásztor, 94. 2019/8-9. 282–291. 289.

¹⁶ GREGERSEN, Niels: *Deep Incarnation. Why Continuity Matters for Christology*. In: Toronto Journal of Theology, 26/2, 2010. 173–178. 174.

¹⁷ GREGERSEN, Niels: *Krisztológia*. (ford. Szász Levente) In: Lelkipásztor, 94. 2019/8-9. 282–291. 289.

Oikonomia mint megtestesülés

Ez azt jelenti, hogy a teológiai hagyományban a világról, mint közös otthonunkról való isteni gondoskodás és az isteni megtestesülés összefonódnak. Olyannyira, hogy a keleti egyházatyák Isten megtestesülésére a görög *oikonomia* szót használták,¹⁸ ami két tagból áll: az oikoszból (ház) és nomoszból (törvény), egyben pedig a házról, az otthonról való gondoskodást jelenti. Otthon alatt itt az egész világunkat kell érteni. Az oikonomiában a Teremtő legnagyobb és mindent átfogó gondviselése az, hogy evilági lesz, és belülről hozza el a változást. Nem arról van szó, hogy távmunkában valahogyan megjavítja az elromlott világot. Amikor Jézus arról beszél, hogy azért jött, hogy betöltse a törvényt (Mt 5,17), akkor az nem csak annak a törvénynek az elégtétele, hogy a bűn zsoldja a halál (Róm 6,23), hanem ez azt is jelenti, hogy a közös otthonunk természeti törvényei alá került. A keleti teológiai hagyományban a kozmikus Krisztus képe éppen ezt az egyetemességet fejezi ki, szemben a nyugati teológia – főleg a protestantizmus – túlságosan individualista megközelítésével. Ökológiai szempontból ennek legalább három fontos üzenete van.

Először rámutat arra, hogy az *elrontott világnak nem lehet megváltója az ember*, és minden teremtésvédelmi akció és program egyik fő kritériuma, hogy képes-e az ember úgy cselekedni, hogy nem ő van a középpontban. Egészen szembeötlő ez a probléma a biodiverzitás megőrzésében, ahol a fajok sokszínűségét éppen annak az emberi fajnak az akarata és válogatása próbálja fenntartani, amelynek a tevékenysége lerombolta azt.¹⁹ Az ökológiai válságból való kijutáshoz – csakúgy mint a megtéréshez – az ember részéről Isten kegyelmének elfogadása szükséges, ahol a kegyelem nem vásárolható meg, nem csalogatható elő, és nem kényszeríthető ki. Így van értelme „ökológiai megtérésről” beszélni, mert amíg az ember saját elképzeléseinek megvalósításával csak mélyíti a személyes, a szociális, és az ökológiai válságot, addig a „Krisztushoz való megtérés gyökeresen átalakítja – és át kell hogy alakítsa – a krisztushívó kapcsolatát a világhoz.”²⁰ A testetöltés arról szól, hogy Isten felvette az emberi természetet, nem pedig arról, hogy az emberi faj istenült meg. Amikor azt kéri Jézus, hogy legyünk olyanok, mint az ég madarai, vagy a mező liliomai (Mt 6,25–33), akkor az aggódás és az abból következő irányítás helyett az elengedést és a ráhagyatkozást állítja középpontba, mintha csak a teremtéskor ajándékba kapott ökoszisztéma-szolgáltatások fontosságára hívná fel a figyelmet.

Másodszor az, hogy Isten megtestesült ebben a világban, azt is jelenti, hogy teljes egészében a világ törvényei alá került, és *a gondviselő munkája az ember egész életét és életterét magába foglalja*. A 13. században Bonaventúra bölcsesség-krisztológiájának fókuszában az Ef 3,10 állt: „ismertté legyen most az egyház által a mennyei fejedelemségek és hatalmasságok előtt Isten sokféle bölcsessége”. Tehát Isten világban való megnyilvánulása nem egyszínű, hanem sokszínű, amely magán hordja a teremtett világ több dimenzióját.²¹ Jézus ebben a multiformális megtestesülésben az emberlét három dimenzióját érintette és állította helyre: Ő biológiai test, szociális test, és Istenként cselekvő személy.

„Ebben az értelemben úgy is beszélhetünk Jézusról, mint kiterjesztett testről. Jézus teste a leírás szerint három egymást fedő létezőből áll – a természetesből, a társadalmiból és a

¹⁸ LAMPE, Gerhard W., *A Patristic Greek Lexicon*. Clarendon Press, Oxford, 1961. 942.

¹⁹ KODÁCSY Tamás: *Isten teremtésbe szőtt bölcsessége – a teológiai biodiverzitás*. In: *Credo* 2020/3. 4–12.

²⁰ NOBILIS Mária: *Bevezető*. In: *Ökológiai megtérés. Teremtés hete segédanyag*. Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, Budapest, 2017. 8.

²¹ GREGERSEN, Niels: *The Emotional Christ: Bonaventure and Deep Incarnation*, In: *Dialog: A Journal of Theology*. 55/3, 2006. 247–261. 248

személyesből. Hogy kicsoda Jézus személye, az a más emberekhez fűződő kapcsolatában mutatkozik meg: testileg és spirituálisan is megérintik az őt körülvevők, ahogyan ő is megérint másokat, és hatással van a környezetére. Isten országa Jézus testének a kiterjesztése, Jézus teste pedig Isten uralmának kristályosodási pontja.”²²

Továbbgondolva a fenti gondolatot, Jézus ezzel felveszi azt a mandátumot, amit az ember a kert művelésénél kapott (1Móz 2,15), ahogyan a művelni ige latin alakja, a *colo* magán hordozza a természettel, a társadalommal és Istennel való viszonyunkat. Ebbe tartozik a föld megművelése (*kultiválása*), az embertársainkkal való viszonyunk ápolása (*kultúra*), valamint Isten imádása (*kultusz*). A környezetvédelemben is egyre inkább felismerjük a nagyobb összefüggéseket, amikor az éghajlatváltozást (*climate change*) mint környezeti hatást világosan összekapcsoljuk az éghajlati igazságossággal (*climate justice*) mint társadalmi hatással, de még mindig nem sikerült az ökológiai krízis gyökerét integrálni egy olyan szemléletbe, amely meghaladja az ember-természet viszonyát, és magába foglalná a klímának a spirituális, kultikus dimenzióját. Pedig a klíma szó gyöke ugyanaz a görög hajlani ige (*klinó*) – a földfelszín az egyenlítőtől a pólusok felé való meghajlása –, mint amivel a zsoltáros beszél az ²³Isten emberhez való lehajlásáról: „Lehajlította az eget, és leszállt, homály volt lába alatt.” (Zsolt 18,10), és könyörög Istenhez, hogy „hajtsd hozzám füledet” (Zsolt 17,6; 86,1). A magyar ég-hajlat kifejezést ízeletgetve megérezhetjük a menny földet érésének karácsonyi atmoszféráját.

Harmadszor, ahogyan Niels Gregersen fogalmaz, *a megtestesülés Isten szentháromságbeli kiterjedése és hatóköre*. A Szentháromság egy olyan egységbe foglalt különbség, ahol megmutatkozik „az inkarnáció hármas megértését jellemző egyszerűség: Isten otthon van a világban (Jn 1,14), amelyet eredetileg is ő teremtett (Jn 1,8–11), és Isten nem szűnik meg szeretni a művét, a bűn és rendetlenség állapota ellenére sem.”²⁴ Bonaventúra a világról trinitárius módon gondolkodott, amikor az anyagot az Atyához, a formát a Fiúhoz, az erőt pedig a Szentlélekhez kapcsolta. Az Atya a teljesség forrása (*fontalis plenitudo*), a Fiú mint isteni Bölcsesség (Ige), aki mintaként a formák formája (*forma formarum*), a Szentlélek pedig a szeretet kötelékeként (*vinculum caritatis*) az összekötő az isteni személyeken belül, valamint Isten és a világ között.²⁵ A Szentháromság Isten imádása óvja meg a keresztyénséget a panteizmustól és a gnoszticizmustól egyaránt. A panteizmus kísértése a semmittevés és lemondás, amikor a teremtést Istennel azonosítva elfelejtjük azt, hogy teremtett társteremtőként felelősségünk van ebben a világban. Erre mond nemet az a tétel, hogy a Teremtő Isten szereti ezt a világot, és ez a kapcsolat megőrzi a szeretett másságát is. A gnoszticizmus pedig a világot lenézve, magunk mögött hagyva törekszik egy utópisztikus mennyre, amiben nincs nyoma a teremtett világ sóhajtozásának és vajúdásának (Róm 8,22). Erre mond nemet az a tétel, hogy Isten ebbe a megromlott, sóhajtozó és vajúdó világba jött el.

²² GREGERSEN, Niels: *Krisztológia*. (ford. Szász Levente) In: *Lelkipásztor*, 94. 2019/8-9. 282–291. 286.

²³ SZŰCS Ferenc: *Teológiai etika*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 165.

²⁴ GREGERSEN, Niels: *Krisztológia*. (ford. Szász Levente) In: *Lelkipásztor*, 94. 2019/8-9. 282–291. 285.

²⁵ GREGERSEN, Niels: *The Emotional Christ: Bonaventure and Deep Incarnation*, In: *Dialog: A Journal of Theology*. 55/3, 2006. 247–261. 249.

Reá nézve

A Szentháromság egységét a teremtésben is felfedezhetjük, ahol megjelenik a teremtő Atya, a Fiú mint eszköz, ahogyan szava, ígéje által teremt, és a Lélek, amely mindent áthatva lebegett a vizek felett (1Móz 1,2). Ezt a korai teológiai hagyományt a mély inkarnáció felől továbbgondolva két kölcsönös kérdés adódik, amely a teremtés megtestesülési irányára, és a megtestesülés teremtési irányára kérdez rá. Ha a megtestesülés során ugyanaz az Ige lett testté, Aki által a világ teremtett, akkor vajon a teremtés során tekintettel volt-e az Atya arra, hogy a Fiú egy napon emberré lesz? Hasonlóképpen, amikor az Ige megtestesült, akkor a karácsonyi történet magán hordozza-e a teremtés nyomait?

Jézus Krisztus nem csak „az elsőszülött minden teremtmény előtt” (Kol 1,15), hanem „benne teremtett minden a mennyen és a földön, a láthatók és a láthatatlanok, akár trónusok, akár uralkodók, akár fejedelemségek, akár hatalmasságok: minden általa és reá nézve teremtett” (Kol 1,16). Pál két vonatkozó névmást tesz itt egymás mellé: minden általa (*dia autou*) és reá nézve (*eis auton*) teremtett. A Krisztus-himnuszhoz ez az „általa” – „reá nézve” párja a kezdet mint okot, és a véget mint célt kapcsolja össze, az Alfát és az Ómegát (Jel 21,6), hasonlóan a Zsid 2,10 kifejezéséhez: „akiért van a mindenség, és aki által van a mindenség”.²⁶ Az elsőnek jól ismert hagyománya van az egyházatyáknál: Isten szava, ígéje által teremtette ezt a világot, ami ugyanaz az Ige mint ami testté lett. Így volt Krisztus jelen a teremtéskor, mint az Atya eszköze: szólt és lett. De vajon mit akar jelenteni a második utalás, tudniillik, hogy reá nézve teremtett minden?

Ha igaz Krisztusra nézve az, hogy Ő a kezdet és a vég, az Alfa és az Ómega, az ok és a cél, akkor ennek igaznak kell lenni nem csak most, nem csak a végidőkben, hanem igaznak kell lenni a kezdetben, a teremtésben is. Hogyan beszélhetünk arról a teremtésben, hogy Krisztusra nézve teremtett ez a világ? Valójában a Szentírás első szavában felismerhetjük ezt a krisztológiai irányt. Az első szó ez: *börésít*, amelynek különböző szintaktikai értelmezése mellett számos teológus érvelt. Az egyik érvelés szerint ez egy viszonylagos kezdet (*status constructus*), a másik szerint ez egy abszolút kezdet (*status absolutus*).²⁷

A viszonylagos kezdet alapján így olvashatjuk az első verseket: „A menny és a föld teremtésének kezdetén – amikor a föld még kietlen és pusztaság volt, és a mélység fölött sötétség volt, de Isten Lélek lebegett a vizek fölött – akkor ezt mondta Isten: Legyen világosság! És lett világosság.”²⁸ Ez az értelmezés a menny és föld teremtését egy nagy folyamatba ágyazza be, ami előtt más események is történhettek, időszakok jelenhettek meg, vagy akár a gnosztikus aiónok sokasága is tevékenykedhetett. Az eredetmítoszok burjánzására mondanak nemet előbb a gnosztikus Baszilikidész, majd a keresztyén apologéták, és Augusztinus is azzal, hogy a világnak abszolút kezdete van, és Isten a semmiből teremtette (*creatio ex nihilo*).²⁹ Ez a legfőbb oka annak, hogy – bár a viszonylagos kezdet nyelvtanilag talán indokoltabb lenne³⁰ – a mai értelmezésünk és fordításunk abszolút kezdetről beszél, ami nem viszonyul semmihez, és amivel az idő és tér együtt jött létre: „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet. [...]”. Ez az értelmezés hatékonyan és indokoltan utasította el a végtelenségbe folyó korszakokat és a középleányokat (aiónokat), megtartva Isten egységét és végtelenségét.

²⁶ ABBOTT, Thomas Kingsmill: *A critical and exegetical commentary on the Epistles to the Ephesians and to the Colossians*, Charles Scribner's Sons, New York, 1916. 216.

²⁷ BLOUCHER, Henri: *Kezdetben*. Harmat Kiadó, Budapest, 1998. 57–62.

²⁸ Néhány mai fordítás ezt az értelmezést követi, pl. Young's Literal Translation: „In the beginning of God's preparing the heavens and the earth – the earth hath existed waste and void, and darkness [is] on the face of the deep, and the Spirit of God fluttering on the face of the waters, and God saith, 'Let light be;' and light is.” (1Móz 1,1–3).

²⁹ MAY, Gerhard: *Creatio ex Nihilo*. T&T Clark Ltd, Edinburgh, 1994. 83.

³⁰ A *börésít* kifejezés a Szentírás többi részében *status constructusban*, viszonylagos kezdetet jelöl, jellemzően egy uralkodás kezdetét, pl. Jer 26,1; 27,1; 28,1; 49,34.

Ugyanakkor elfelejtettük, hogy ennek a *börésít*-nek, vagy még inkább görög megfelelőjének, az *en arché*-nek volt egy nem szintaktikai értelmezése is, ami nem az abszolútságot vagy viszonylagosságot, és nem az időbeliséget tartotta szem előtt. Ez a szemantikai értelmezés Órigenészhez kötődik, ami egyben választ is ad arra, hogyan érthetjük azt, hogy már a kezdetben nem csak Krisztus által, hanem Krisztusra nézve teremtett minden. Az ember teremtésénél Tertullianusz előre vetíti, hogy Isten egy napon emberré lesz, és erre nézve formálja meg az embert: „A Teremtő bármilyen formát és kifejezést adott is akkor az agyagnak, az volt a gondolataiban, hogy Krisztus egy napon emberré lesz.”³¹ Ezt a Krisztusra való előre tekintést Órigenész nem csak az emberhez köti, hanem a kezdetre helyezi:

„Mi más volna a mindenség kezdete, ha nem Jézus Krisztus, a mi Urunk és mindenek Üdvözítője, az elsőszülött minden teremtmény közül? Tehát e kezdetben, vagyis Igéjében alkototta Isten az eget és a földet, ahogy János evangélista is azt mondja evangéliumának elején: »Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige. Ugyancsak ő volt kezdetben Istennél. Minden általa lett, és nélküle semmi sem lett, amely létrejött.« (Jn 1,1kk) A Szentírás itt nem beszél semmilyen időbeli kezdetről, hanem azt mondja, hogy a menny és a föld és a mindenség, amely teremtett, »a kezdetben«, vagyis az Üdvözítőben teremtett.”³²

Órigenész egy krisztológiai értelmezést ad a „kezdetben” szónak, a jánosi meghatározás alapján megfelelteti az Igének, azaz Jézus Krisztusnak. Így a teremtés első szavában úgy jelenik meg Krisztus, akiben teremtett az egész világ, amelybe Üdvözítőként eljött, hogy megváltsa.

De vajon Krisztus születésében is megjelenik a teremtés? A megtestesülés felől nézve a teremtést számos olyan újszövetségi példa adódik, ahol felfedezhetjük a kozmikus Krisztust: lecsendesíti a vihart (Mt 8,23–27), vízen jár (Mt 4,25–31), kenyeret szaporít (Mk 6,35–44; Mk 8,1–9), vagy „vadállatok között élt és angyalok szolgáltak neki” (Mk 1,13). A megtestesülésnek egy központi és első motívuma a karácsonyi történet, amikor Jézus Krisztus megszületik. A üdvtörténet nyitánya annyira nagyszabású az ég és föld különböző lakóinak megjelenésével, ugyanakkor emberséggel és egyszerűséggel, hogy a teremtés erejét érezzük visszaköszönni. Az alábbi táblázatban megkíséreljük összefoglalni és összekötni a két történet elemeit.

	Teremtés	Születés	Kapcsolat
1. NAP	„És elnevezte Isten a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig éjszakának nevezte el.” (1Móz 1,3)	„Benne élet volt, és az élet volt az emberek világossága. A világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be.” (Jn 1,4k)	Az első nap világossága karácsonykor jelenik meg. A megjelenő világosság a jánosi hagyományban is első és központi üzenet, amit a karácsony időpontja, a téli napforduló is jelez.
2. NAP	„Azután elnevezte Isten a boltozatot égnek.” (1Móz 1,8)	„Pásztorok tanyáztak azon a vidéken a szabad ég alatt, és örködtek éjszaka a nyájuk mellett. És az Úr angyala megjelent nekik, körülragyogta őket az Úr dicsősége, és nagy félelem vett erőt rajtuk.” (Lk 2,8k)	A második nap különválasztott ege karácsonykor ér össze a földdel, amikor az ég alatti pásztoroknak mennyei követ jelenik meg.

³¹ TERTULLIÁNUSZ: *De resurrectione carnis*, szerk. EVANS, Ernest. S.P.C.K.: London, 1960. Cap. VI. 18.

³² ÓRIGENÉSZ: Hom. Gen. 1. Origen, *Homilies on Genesis and Exodus*, ford. HEINE, Ronald. The Catholic University of America Press, Washington D.C., 1982. 47.

	Teremtés	Születés	Kapcsolat
3. NAP	„Azután ezt mondta Isten: Növesszen a föld növényeket: füveket, amelyek magvakat hoznak, és különféle gyümölcsfákat, amelyek gyümölcsöt teremnek, és majd abban magvuk lesz a földön. És úgy történt.” (1Móz 1,11)	„Áronnak vesszeje kivirágózék, Tiszta Szűztől gyermek születék” (RÉ 320) „A szövetségládában volt az aranyedény mannával tele és Áron kivirágzott vesszeje meg a szövetség táblái” (Zsid 9,4)	A harmadik nap növényei és gyümölcssei jelennek meg a jászolnál mint tömjén és mirha (Mt 2,11), de a növényi kisarjadás egy próféta motívumhoz is kötődik. Az Áronnak mint főpaprak adott ígéret beteljesülését a kivirágzó vessző jelentette, amely a szent sátorban lévő szövetség ládjába került. „Krisztus pedig mint a jövődő javak főpapja a nagyobb és tökéletesebb sátoron át jelent meg” (Zsid 9,11), benne teljesebben be az ígéret.
4. NAP	„Megalkotta Isten a két nagy világító testet – a nagyobbik világító testet, hogy uralkodjék nappal, és a kisebbik világító testet, hogy uralkodjék éjszaka – és a csillagokat.” (1Móz 1,16)	„Mert láttuk az ő csillagát napkeleten, és eljöttünk, hogy imádjuk őt.” (Lk 2,2) „Miután meghallgatták a királyt, elindultak, és íme, a csillag, amelyet láttak napkeleten, előttük ment mindaddig, amíg odaérve meg nem állt a hely fölött, ahol a gyermek volt.” (Lk 2,9)	A negyedik nap égitesteihez igazodott az emberiség egész történetében: ünnepet és jeles napot, vetést és aratást, megállást és menetelést, csatát és békét kötöttünk a csillagok állásához. Egyetlen egyszer történt meg ez fordítva. Amikor Jézus Krisztus megszületett Betlehemben, akkor a csillag igazodott ehhez a földi eseményhez.
5. NAP	„Azután ezt mondta Isten: Pezsdüljenek a vizek élőlények nyüzsgésétől, és repdessenek madarak a föld felett, az égbolt alatt!” (1Móz 1,20)	„És hirtelen mennyei seregek sokasága jelent meg az angyallal, akik dicsérték az Istent, és ezt mondták: Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békeesség, és az emberekhez jóakarát.” (Lk 2,13k)	Az ötödik nap vizes és levegős pezsdülését adják vissza a mennyei seregek hirtelen megjelenése. Chániná rabbi szerint a szárnyas angyalokat (Ézs 6) az ötödik napon teremtette Isten mint égi élőlényeket.
6. NAP	„Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlóvá: uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a jószágokon, az összes vadállaton és az összes csúszómászón, ami a földön csúszik-mászik.” (1Móz 1,26)	„Bementek a házba, meglátták a gyermeket anyjával, Máriával, és leborulva imádták őt.” (Lk 2,11) „Ő Isten dicsőségének kisugárzása és lényének képmása, aki hatalmas szavával hordozza a mindenséget, aki miután minket bűneinktől megtisztított, a mennyei Felség jobbára ült.” (Zsid 1,3)	A hatodik nap teremtményei a jászol mellett imádták Jézust, aki az Atya képmása. A napkeleti bölcsekkel és a pásztorokkal az emberek széles skálája jelent meg: a gazdagok és szegények, a távoliak és a közeliek, a letelepültek és a nomádok. Az ökök és számár a jászolnál egy ószövetségi próféción alapuló hagyomány. ³³ „Az ökök ismeri gazdáját, a számár is urának jászlát, de Izrael nem ismer, népem nem ért meg engem.” (Ézs 1,3)

³³ RATZINGER, Joseph: *Ökök és számár a jászolnál*, Vigilia, Budapest, 2000, 65/1. 2–6.

A teremtés napjainak ez a karácsonyi megfeleltetése itt nem teljes, a napokból egy-egy mozzanatot vettünk ki, amit a születési történet egy eleméhez kapcsolunk. Nyilvánvaló az is, hogy a beteljesülő ószövetségi próféciaák nyomain mindig visszamehetünk a teremtő Isten ígéreteihez, így kapcsolatok láncait rajzolhatjuk fel a kezdetekig..

Az a jelenség, hogy a teremtéstörténet alakjai és elemei visszaköszönnek az egyetemes karácsonyi történetben, egy nagy teológiai gondolatba ágyazódik bele, amelyet Gerhard von Rad úgy fogalmazott meg,³⁴ hogy a teremtéstörténet egyben üdvtörténet is. Amikor Izráel a teremtéstörténettel megvallja Istenbe vetett hitét a babiloni fogságban, akkor azt a Teremtőt imádja, aki ki tudja szabadítani a fogságból. Mert Isten nem csak egy fogságba vitt nép Istene volt, hanem a mindenség teremtőjeként nagyobb volt a fogva-tartónál és azok isteneinél. Ugyanez az üdvtörténeti motívum jelenik meg akkor, amikor Zakariás azt énekli: „Erős szabadítót támasztott nekünk szolgájának, Dávidnak házából.” (Lk 1,69). Szabadítót támasztott nem csak Izráelnek, hanem az egész emberiségnek, és nem csak az emberiségnek, hanem az egész világnak, amit érzékszerveinkkel fel tudunk fogni. Nazianzoszi Gergely szavaival: „A testetlen megtestesül, az Ige tömörre válik, a láthatatlan látható, az érinthetetlen tapinthatóvá válik, az időtlen elkezdődik, az Isten Fia az emberfia lesz.”³⁵

³⁴ VON RAD, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája 1.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 116–119.

³⁵ NAZIANZOSZI SZENT GERGELY: *Teofánia ünnepére.* (ford. Vanyó László) In: *Az egyházatyák beszédei Krisztus-Ünnepekre.* I. Karácsonyi ünnepkör. Jel Kiadó, Budapest, 1995. 16.

BÉRES TAMÁS

Béres Tamás (1965. Miskolc) evangélikus lelkész, egyetemi tanár. A Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett 1983-ban. Teológiai tanulmányait Budapesten és a marburgi Phillipps Egyetem teológiai fakultásán végezte. Kutatási területe Paul Tillich teológiája, a vallások közti találkozások világa és az ökoteológia. 1990-1998 között Arnóton, Debrecenben és Bényén volt lelkész. 1998-tól az Evangélikus Hittudományi Egyetemen dogmatikai, etikai és filozófiatörténeti tárgyakat tanít. 2008-tól az EHE Rendszeres Teológia Tanszék vezetője, 2018-tól rektorhelyettes. A Karátson Gábor Kör tagja.

NOBILIS MÁRIÓ

Nobilis Márió (1965, Budapest): katolikus pap, teológus. Végzettségét a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi karán, a Pápai Lateráni Egyetem Redemptor Homínis Pasztorális Intézetében (Róma) és a Sophia Egyetemi Intézetben (Loppiano) szerezte. 2004–2011 között az Országos Lelkipásztori Intézet igazgatója volt. Jelenleg a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola tudományos munkatársa, megbízott tanszékvezető. Kutatási területe a teremtésvédelem pasztorálteológiája. Ferenc pápa Laudato si' kezdetű enciklikájának magyar fordításában szaklektorként vett részt, majd számos konferencián és más rendezvényen ismertette a dokumentumot és az egyháznak a teremtett világ védelmével kapcsolatos tanítását. A Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület alapító tagja, jelenleg egyik alelnöke. A HuPCC (Magyar Éghajlatváltozási Tudományos Testület Egyesület) alapító tagja. Az EcoOne nemzetközi környezetvédelmi hálózat magyarországi csoportjában is aktív.

KODÁCSY TAMÁS

Kodácsy Tamás (1975, Kecskemét) református lelkész, programozó matematikus. A Károli Gáspár Református Egyetem (KRE) Egyház és Társadalom Kutatóintézetében a Teremtésvédelmi Műhely műhelyvezető tudományos főmunkatársa, a Magyarországi Református Egyház Ökogyülekezeti Mozgalmának elnöke, az Európai Keresztény Környezetvédelmi Hálózat (ECEN) Ökoteológia munkacsoportjának vezetője. 2000–2004 között a DRHE Rendszeres teológiai tanszékén tanársegéd, 2004–2014 között a KRE-n egyetemi lelkész, 2014–2020 között Dunakeszin lelkész volt. Doktori dolgozatát a kozmológiai antropológiai elvek teológiai vonatkozásairól (2007), habilitációs dolgozatát az Ige és igehirdetés viszonyáról (2014) írta. Kutatási területei: vallás és természettudomány, ökoteológia, etika, homiletika. Oxfordban, Zürichben volt ösztöndíjas hallgató, a 2018/19. tanévben az Edinburghi Egyetemen (New College) vendégkutató.

GREEN
POLICY CENTER

✉ info@greenpolicycenter.com

www.GREENPOLICYCENTER.com